

Halachos of Tzedaka

Show# 60 | March 12th 2016

רמב"ם הלכות מתנות עניים פרק י הלכה א

חייבין אנו להזהר במצות צדקה יותר מכל מצות עשה, שהצדקה סימן לצדיק זרע אברהם אבינו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו לעשות צדקה, ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה שנאמר בצדקה תכונני, ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה.

פרשת ראה פרק טו פסוק ז-ח

(ז) כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלקיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך מאחריך האביון: כי פתח תפתח את ירך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו:

העמק דבר שם

(ז) מאחד אחיך. ממיוחדים שבאחריך היינו עני הגון, שאינו מחזר על הפתחים, אלא עני שירד מנכסיו והוא חשוב:

באחד שעריך. הוא ההולך מעיר לעיר ומגיע לעירך ג"כ, והוא כמו דכתיב או באחד שעריך, אלא בשביל שנשתנו במצות נתינה בין שני אביונים הללו כאשר יבואר, ע"כ לא יוכל לכתוב או, דהוי משמע דשתי אזהרות דכתיב כאן קיימי על שני אופני אביונים הללו, מש"ה לא כתיב או, ולשון כי יהיה בך אביון קאי על מאחד אחיך בפ"ע ועל באחד שעריך בפ"ע:

בארצך וגו'. ואתה יודע טבע האנשים להבין כמעט אם אינן רמאים וכדומה:

לא תאמץ וגו'. קאי על כל אחד אחיך, שטבע ישראל להיות רחמנים ולחמול על אדם כושל, אלא גם זה טבע האדם לחמול על ממונו ולאמץ את לב החמלה, ע"כ בא אזהרה לא תאמץ את לבבך:

ולא תקפוץ וגו'. קאי על באחד שעריך, שטבע האדם שלא לחוס על מהדורי, ובא אזהרה שעכ"פ לא תקפוץ את ירך לגמרי, כדאי' בב"ב ד"ט א' דנזקקין לו למתנה מועטת:

(ח) כי פתח וגו'. קאי על אחד אחיך, כפי הצורך שנדרש להקימהו על רגליו:

תלמוד בבלי מסכת בבא בתרא דף ט עמוד א

תנא: אם היה מחזיר על הפתחים - אין נזקקין לו. ההוא עניא דהוה מחזיר על הפתחים דאתא לקמיה דרב פפא, לא מזדקיך ליה. א"ל רב סמא בריה דרב ייבא לרב פפא: אי מר לא מזדקיך ליה, אינש אחרינא לא מזדקיך ליה, לימות ליה? והא תניא: אם היה עני המחזיר על הפתחים - אין נזקקין לו! א"ל: אין נזקקין לו למתנה מרובה, אבל נזקקין לו למתנה מועטת.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א סימן קמד

הנכון לע"ד שיש חלוק בזה בין היחיד על צדקה שלו לגבאי על כס של צדקה. דיחיד על צדקה סתם שלו יש לו טובת הנאה לתתה למי שירצה מאותן שרשאין לקבל צדקה. והוא כמו טוה"נ דמתנות כהונה שהזכות שבידו הוא ליתן לכל כהן שירצה ואין חלוק איזה כהן צריך יותר להמתנות. ועיין בתוס' חולין דף ק"ד על הא דחלת חו"ל ניתנת לכל כהן שירצה שהקשו מהא דאין נותנין מתנה לכהן ע"ה ותימצו דאף באיכא כהן חבר ורוצה לקבל אבל אינו צריך והע"ה עני יכול ליתן להעני. ודין זה הוא אף במתנות דאורייתא שהן חולין שליכא חשש איסור טומאה. ואף שהתוס' דף ק"ל חיסרו בתירוצם שם גם ציור זה אבל פשוט שלא משום דבמתנות דאורייתא אין נותנין בכה"ג לע"ה אלא סמכו על הא שכתבו שם כדפרישית בריש כל הבשר וכן פי' כוונתם במעיו"ט עיין שם. חזינן מפורש דרך כשרוצה יכול ליתן להעני אבל יכול גם ליתן להעשיר אף שאינו צריך להו. וזה ודאי לא מסתבר לומר שהוא רק בת"ח עשיר וע"ה עני שיש להעשיר מעלת ת"ח שמנלן לתוס' ששקולים הם דאם מעלת ת"ח עושה שאף שהשני עני יכול ליתן גם לו אף שהוא עשיר אף שבשוין אינו יכול ליתן להעשיר א"כ אפשר שמעלת ת"ח עושה שאינו כולם אף מה שהע"ה עני כשהת"ח אף שהוא עשיר רוצה לקבל. אלא ודאי שמעלת ת"ח ליכא כלל כשהע"ה הוא עני מטעם שכתבו כיון דהת"ח אין צריך וזה הע"ה עני וצריך שמצווים להחיותו וכוונתם שלכן אין לו למנוע מליתן להע"ה בשביל הת"ח שהרי גם ת"ח כהן מצוה להחיותו. וא"כ ליכא כלל מעלת ת"ח ומ"מ יכול ליתן להעשיר אם רוצה וא"כ ודאי אף בשוין ששניהם ת"ח או שניהם ע"ה יכול ליתן גם להעשיר. אלמא דדין טוה"נ שיש לו הוא זכות שלו ליתן לכל מי שירצה מאלו שרשאין ליקח מתנות כהונה וכיון שאף העשיר הוא כהן ורשאי ליקח יכול ליתן לו כשרוצה אף שיש כהנים הצריכים יותר.

וכ"כ הוא בצדקה סתם שלו שיש לו בהן טוה"נ יכול ליתן לכל מי שירצה מאלו שרשאין ליקח צדקה אף שאחד יותר צריך ואף למי שחסר לו כסות אף שיש עני שצריך למזונות. אבל גבאי על כס של צדקה שאין לו בהם וגם לא להנותנים זכות טוה"נ כדאיתא בסי' רנ"א סעי' ה' אלא הוא דין על הקהל לעשות בהם הטוב בעיני אלקים ואדם כדאיתא שם והגבאים הם הממונים מהקהל עלייהו נאמר דינים להקדים ליתן מתחלה להנחוץ יותר ושלאכילה קודם לכסות וכדומה וכ"כ אסור להם ליתן לעני אחד יותר מחברו כשהצורך הוא שוה כדאיתא בסי' רנ"ז סעי' י' וכדאיתא בב"ב דף ח' שמתחלקת בשלשה כדיני ממונות ופרש"י לעיין לתת לכל אחד כפי טפליים התלויין בו. והטעם שהוא ממילא כבר יש לעניים זכות שיעשו כפי הנחוץ והצורך והקדמות שסדרו חכמים וכשליכא דין הקדימה כולם שוין בהם. מה שאין זה בצדקה סתם שלו שבשוין בהצורך ודאי הא יכול ליתן למי

שירצה הכל ולכן אף באין שוין יכול ליתן למי שירצה וכשאחד קרוב יש עליו ממילא ליתן לקרוב שדין זה נאמר דוקא על היחיד בצדקה שלו אף שהרחוק צריך לדבר נחוץ ביותר אם אך הקרוב רשאי ליטול צדקה.

העמק דבר פרשת שלח פרק טו פסוק מא

העמק דבר במדבר פרק טו

ועוד לאלוה מלין במשמעות מקראות הללו ולא תתורו אחרי לבבכם וגו', ועל זה כתיב אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וגו', ותניא בספרי ר' ישמעאל אומר למה נאמר ולא תתורו אחרי לבבכם, לפי שהוא אומר שמח בחור בילדותך וגו' (פירוש וסיפיה דקרא והלך בדרכי לבך) בדרך ישר או בדרך שתוצה תלמוד לומר ולא תתורו אחרי לבבכם, והמאמר הזה פלא, מה קשה להתנא למה נאמר, ומה זה הישוב שלא נטעה בדברי קהלת לומר שכשר הדבר לילך בכל דרך שתוצה אפילו לעשות דבר עבירה ח"ו. אלא כך הענין דקשה לשון ולא תתורו דמשמעו מלשון מתור הארץ, חיפוש ענין חדש, ויותר נוח היה אי כתיב ולא תלכו אחרי לבבכם, והיה משמעו יפה זו מינות, שהלב נמשך אחריו, ולמה נאמר ולא תתורו, על זה יישב ר' ישמעאל עוד כונה באזהרה זו, והיינו דשלמה אמר והלך בדרכי לבך, והתנא מפרש כל אותו מקרא שמח בחור וגו' לשם מצוה והכי פירשו במדרש קהלת, וזהו דעת ר"ל בגמרא שבת דף ס"ג ב' עד כאן לדברי תורה, ופירש רש"י שמח בתלמודך למוד משמחה וטוב לב, ונמצא פירוש והלך בדרכי לבך, לפי שאין הילוך עבודת ה' בתמידות של כל בני אדם שוין, זה עוסק בתורה ועמלה כל היום, וזה פורש עצמו לעבודה, וזה לגמילות חסדים, והכל לשם שמים, וגם בתורה עצמה אין כל דרך לימוד שוה, וגם במעשה המצות איתא בפרק כל כתבי [שבת קי"ח ב'] אבוך במאי זהיר טפי, והיה מר זהיר במצות שבת ומר במצות ציצית, והרי זה כדאיתא בירושלמי סוף פרק א' דקידושין כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ, אר"י ב"ר בון מי שייחד לו מצוה ולא עבר עליה מעולם, ובמכילתא פרשת בשלח תניא כל העושה מצוה אחת באמנה נו', וע' מש"כ בספר דברים ו' א' ב' ג', וכן בגמ"ח אין כל העוסקים שוין בהליכות עולמם, ואם בא אדם לשאול איזהו דרך ישרה שיבור לו בדרך לימודו או במה להיות זהיר טפי, על זה אמר קהלת והלך בדרכי לבך, מה שלבו נמשך אחריו, ברור שמזלו חזי כי זה ענין טוב לפי כח נפשו, ועל זה קאמר או בדרך שתוצה, אפילו מה שאינו בכלל מצות התורה כלל, רק שהוא עושה לשם שמים ובדביקות באלהיו הרי זה טוב, על זה כתיב ולא תתורו אחרי לבבכם, שלא תחפשו מצות חדשות מה שאינו על פי התורה, ולא נכלל במצות ציצית, שבו נכלל תרי"ג מצות ה' ולא יותר מהמה. ועל זה סיים המקרא אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים, דבארץ מצרים עוד לא קבלו תורה ומצות, ולא ידעו באמת מה המה כי אם איזה גדולי הדור שהיו מקובלים מאברהם יצחק ויעקב שעשה אברהם אבינו את כל התורה, אבל בדרך כלל נשתכחה תורה זו מדעת המון רבה, ומי שהיה ירא ה' וחפץ בעבודתו היה עובד ה' בדרך שראה בשכלו טוב ויפה, אבל מעת שיצאו ממצרים הנחיל הקדוש ברוך הוא תורה ומצות ודוקא מצות אלו ולא יותר. והנה התוס' בב"ב דף קי"ט ב' הביא בשם מדרש דהמקושש לשם שמים נתכוין שחילל שבת כדי שיהרג וידעו הדור שאף על פי שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ מכל מקום חייבין במצות התורה, ויש

להתבונן מאין הוציאו חז"ל רמז דכך היה המעשה שנתכוין לשם שמים. ולפי דברינו למדו מסמיכת פרשת ציצית לאותה פרשה של המקושש, דנזהרו אחר כך גם על זה האופן, שאין לאיש לתור אחר מצות חדשות ולעשות עבירה לשמה ח"ו, דאף על גב דאיתא בנזיר דף כ"ג ב' גדולה עבירה לשמה כמצוה שלא לשמה, מכל מקום זה אינו אלא שבאה שעה לידו שמוכרח לעשות עבירה לשם שמים, כהא דתמר ויהודה שלא היה לה עצה אחרת, או מעשה דיעל, אבל להמציא נפשו לכך לעשות עבירה לשם שמים אין זה דרך הישר שיבור לו האדם, ועל זה נאמר ולא תתורו אחרי לבבכם כמו שביארנו, ובפרשת קרח יבואר עוד שמשום הכי נסמכה מעשה דקרח אחרי פרשת ציצית, שבזה נכשלו ר"ן איש גדולי ישראל, עברו עלה ונענשו כאשר יבואר. ועיי"ש בהרחב דבר.

ערוך השולחן יורה דעה סימן רמט סעיף ג

והחייב מצדקה מפורש בתורה בכמה פסוקים וכי ימוך אחיך והחזקת בו וחי אחיך עמך [ויקרא כה, לה] פתוח תפתח את ידך לו וגו' די מחסורו אשר יחסר לו [דברים טז, ח] לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחריך האביון [שם טז, ז] והשיעור מזה כמה שהאביון צריך כדכתיב די מחסורו אשר יחסר לו אמנם הדבר מובן שלא תצוה התורה ליתן כל מה שיש לו לעניים והוא ישאר עני ודרכיה דרכי נועם ובאמת בזמן שהיו ישראל בארץ והיה מצבם טוב ועניים היו מועטים היו יכולין לקיים די מחסורו וגו' אבל כשגלינו מארצנו ועניים נתרבו ועשירים נתמעטו ואם אפילו יחלקו העשירים כל מעותיהם לא יספיקו להשלים לכל העניים די מחסורם לכן תקנו חכמים מעשר וחומש ולא יותר דבהכרח לתת גבול וכמו שאמר רבא בתענית [כ ב] כולהו מצינא לבר מהא לפתוח הפתח ולומר כל דצריך ייתי ויכול משום דנפיש חילי דמחוזא שהרבה עניים יש שם וקא מכליא קרנא ע"ש:

ספר קהלת פרק יא פסוק ב

תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהיה רעה על הארץ. וברש"י שם. תן חלק לשבעה וגם לשמונה - חלקת מלחמך ומשלך לשבעה צריכי חסד, חלק עוד לשמונה שיבואו אחריהם ואל תאמר די. כי לא תדע מה יהיה רעה - שמא עוד ימים באים ותצטרך לכולם או תנצל ע"י הצדקה מן הרעה ואם לא עכשיו אימתי.

משנה ברורה סימן צב ס"ק לו

ויש מקומות שנוהגין לקבץ צדקה בעת קה"ת והוא שלא כהוגן דמבטלין עי"ז מלשמוע קה"ת ועניית ברכו את ד' וכו':

רמ"א ערוך אבן העזר סימן קיט סעיף ח

מותר לאדם לזון גרושתו, ומצוה היא יותר מבשאר עני.

ש"ך יורה דעה סימן רמז ס"ק א

בירושלמי פ' אלמנה ניזונית ובמדרש רבה סדר בראשית פרשה י"ז איתא שר' יוסי נתן צדקה ופרנסה לאשתו המגורשת ע"ש ומבשרך לא תתעלם.

חפץ חיים - אהבת חסד חלק ב - הערות פרק כג

ואף שהארכנו הרבה בענין זה וביררנו ממדרשי חז"ל דבכל גווני מקבל האדם שכר על הפעולה הטובה שעושה וכבר אחז"ל שאין הקדוש ברוך הוא מקפח אפילו שכר שיחה נאה מ"מ יש נ"מ רבה בין העושה הפעולה שלא לשם מצוה ובין העושה לשם מצוה שאז מגיע גודל התיקון הנעשית מהמצוה למעלה מעלה וכמו שאחז"ל שע"ז אמר הכתוב מעל השמים חסדיך, והטעם שכפי עשייתה כן כח תיקונה אם עשייתה הוא רק בגשמיות הפעולה ולא בכונה כלל אז אין בכוחה לפעול למעלה בעולם הרוחני ומתפשט עבור זה חסד ה' רק על העולם הזה שהוא עולם הגשמי משא"כ אם מכיין לשם מצוה יש בכח המעשה ההיא קדושה רבה ופועל קדושתה למעלה מעל השמים, וכבר מבואר בזה"ק גודל התעוררות קדושה בכל העולמות שנעשית ע"י עשיית המצוה בשלימות ע"כ מה טוב לאדם שירגיל עצמו שבעת שעושה איזה דבר שיש לה שורש בתורה כגון מצות הלואה שמקיים בזה המ"ע דאם כסף תלוה או שתומך ידי העני במה שנותן לו מלאכה להשתכר וכל כה"ג שמקיים בזה המצוה דוכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו או שמשלם פעולת שכיר בזמנו שמקיים בזה המצוה דביומו תתן שכרו וכל כה"ג דברים המצויים תמיד שהם דברים העומדים ברומו של עולם שהם מ"ע גמורות בתורה מה טוב הוא שיכוין בעת הפעולה לקיים המצות עשה שלה שאז נעשית המצוה בגדר השלימות.

רמ"א יורה דעה הלכות צדקה סימן רנא סעיף ג

הגה: פרנסת עצמו קודמת לכל אדם, ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו ואח"כ יקדים פרנסת אביו ואמו, אם הם עניים, והם קודמים לפרנסת בניו. ואחר כך בניו, והם קודמים לאחיו, והם קודמים לשאר קרובים, והקרובים קודמים לשכניו, ושכניו לאנשי עירו, ואנשי עירו לעיר אחרת. והוא הדין אם היו שבויים וצריך לפדותן.

כלי יקר פרשת משפטים פרק כג פסוק ה

וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו. לומר לך דוקא שרוצה להיות עמך במלאכתו ורוצה להקים עמך אז אתה מחויב לסייע לו אבל אם יושב לו ואומר הואיל ועליך מוטל הדבר חייב אתה להקים לבד, על כן אמר וחדלת מעזוב לו כי מלת לו אין במשמעותו עמו כי מותר לך לחדול מלעזוב לו כשאינו רוצה להיות עמך במלאכתו, ומכאן תשובה על מקצת עניים בני עמינו המטילים את עצמם על הציבור ואינן רוצים לעשות בשום מלאכה אף אם בידם לעשות באיזו מלאכה או איזה דבר אחר אשר בו יכולין להביא שבר רעבון ביתם, וקוראים תגר אם אין נותנים להם די מחסורם, כי דבר זה לא צוה ה' כי אם עזוב תעזוב עמו הקם תקים עמו כי העני יעשה כל אשר ימצא בכוחו לעשות ואם בכל זה לא תשיג ידו, אז חייב כל איש מישראל לסעדו ולחזקו וליתן לו די מחסורו אשר יחסר לו, ועזוב תעזוב אפילו עד מאה פעמים: אם אין ב"ד לילך לערכאות.